

ØKONOMISK OG SOCIAL HISTORIE

Bo Fritzbøger: *Danske skove 1500-1800. En landskabshistorisk undersøgelse*. (Landbohistorisk Selskab, 1992). 345 s.

I det foreliggende værk, der er en omarbejdet version af forfatterens PhD-afhandling, fortsætter Bo Fritzbøger sit frugtbare skovhistoriske arbejde, der bl.a. tidligere har resulteret i fremstillingen *Skove og skovbrug på Falster 1652-1685* fra 1989 (anmeldt i *Historie*, 19, 1991-93, s. 556-560).

Tema- og kildemæssigt bygger den nærværende fremstilling på resultaterne i den foregående afhandling, hvorfor der henvises til den ovenstående anmeldelse; men geografisk er perspektivet udvidet til hele kongeriget og det kronologiske perspektiv fra godt 30 til 300 år. Disse udvidelser giver da også anledning til nye problemstillinger og kildevurderinger i forhold til tidligere.

Hovedsigtet med det foreliggende værk er således landskabshistorisk. »Skoven vil primært blive betragtet som en del af kulturlandskabet, og kun sekundært som landbrugsproduktionens og hele samfundets vigtigste materiale- og energiresource. Undersøgelsens emne er skoven, ikke skovbruget, omend de to selvsagt er uløseligt forbundet«. Et par sætninger senere hedder det: »Det er derfor undersøgelsens sekundære mål at belyse *kildematerialets anvendelighed og begrænsninger*« (s. 11).

Denne mangfoldighed af opgaver kaster forfatteren sig derpå ud i med imponerende flid og heuristisk kunnen.

Til sikring af den geografiske dækning i kongeriget udvælges ud over Nykøbing len yderligere Antvorskov og Korsør len samt Koldinghus len. Disse områder beskrives med hensyn til ejen-

domsstatistik, krongodsets administration, landskab og landbrug i et kortfattet, men fyldestgørende afsnit (s. 19-35).

Derefter følger et stort afsnit under overskriften »Skov eller ej?« (s. 36-84), hvor Fritzbøger ved hjælp af variationen i landgildeydelseernes enkelte persiller (herunder specielt udviklingen i oldengælden), bebyggelsesnavne, marknavne og kortmaterialet fra 1600-tallet og op i tiden søger at skabe et overblik over den generelle udvikling af skovenes omfang igennem perioden. Den mere generelle og systematiske præsentation af kilderne, der inddrager forskningsresultater og eksempler fra hele riget (s. 36-78), efterfølges først af en sammenfatning (s. 79), dernæst af et lokaleksempel på udviklingen, Hårslev sogn, Vester Flakkebjerg herred (s. 80-84).

Det næste afsnit, »Store og små skove« (s. 85-126), beskæftiger sig, delvis på grundlag af de samme kilder som det foregående afsnit bygger på, med udviklingen af de konstaterede skoves (overskoves!) areal igennem perioden (s. 85-122) med sammenfatning (s. 122) og et lokaleksempel, nu Give sogn i Nørvang herred, et typisk eksempel på et jysk hedesogn med græsmarksbrug (s. 123-126).

Herpå følger et afsnit, »Tæthed og tilstand« (s. 127-148). Emnet belyses gennem mageskiftebesigtigelser og synsforretninger fra 1600- og 1700-årene (s. 127-142); en sammenfatning (s. 142), der også inkluderer det foregående afsnit, er yderst central: »Danske skove blev mindre i årene mellem 1500 og 1800. Både med hensyn til det areal de dækkede, og deres vedmasse. Men gennem en hundredårig periode fra midten af 1600-tallet synes det især at være gået hårdt ud over vedmassen,

mens arealet i store træk forblev stabilt«. »Skoven var virkelig sølle. Men de fleste steder synes landskabet snarere præget af konvertering af overskov til relativt tæt underskov end af regulær udtynding«. »... krat drevet som stævningsskov (havde) overtaget de tidligere overskovarealer, og denne mange steder særdeles frodige underskov fik lov at overleve indtil århundredets sidste årtier«. Sammenfatningen efterfølges af et lokaleksempel fra Sdr. Alslev sogn i Falsters Sønder herred (s. 143-147).

Næste afsnit, »Træerne«, beskæftiger sig med arterne i de danske skove og udviklingen i sammensætningen af disse samt træernes sundhedstilstand (s. 148-167), efterfulgt af et lokaleksempel fra Eskilstrup sogn, Falsters Nørre herred (s. 168-172).

Afsnittet »Mange slags skove« (s. 173-205) beskæftiger sig først med skovens funktion (s. 173-200), dernæst følger sammenfatning (s. 201) og lokaleksempel fra Gaverslund sogn, Holmans herred.

Næste afsnit, »Forsøg på forklaring« (s. 206-212), hænger snævert sammen med de følgende afsnit: »Vedproduktion og overforbrug« (s. 213-224), »Skov og husdyrbrug« (s. 225-240), »Skov og agerbrug« (s. 248-257) og »Skovdyrking« (s. 265-283). Ind imellem disse afsnit finder vi nogle lokaleksempler: Øster Starup sogn (s. 241-247), Kinderthofte sogn i Slagelse herred (s. 258-264).

Den afsluttende konklusion, »Skoven og landskabet« (s. 284-292), efterfølges af et engelsk resume, kilde- og litteraturfortegnelse samt et person- og stedregister.

Bogen har et righoldigt væld af observationer og spændende kildevurderinger, men er på grund af sin opbygning og meget nuancerede delkonklusioner meget svær at overskue og få hold på. Således er lokaleksemplerne,

som det vil være fremgået, spredt i bogen med rund hånd, og desværre uden at der tilsyneladende er en speciel grund til de enkelte lokaleksemplers aktuelle placering i tilknytning til de enkelte afsnit.

Da de endvidere i hvert enkelt tilfælde er placeret efter sammenfatningen i de respektive afsnit, er deres funktion i bogen ikke umiddelbart indlysende. Er disse eksempler de eneste analyser, som forfatteren har foretaget i de udvalgte regioner, og som han bygger sine konklusioner på, så burde dette forhold unægteligt være anført.

Nærværende anmelder kan selvfølgelig også kun være tilfreds med, at Bo Fritzboeger i den snart gamle diskussion med Karl-Erik Frandsen om brug/hvile angivelserne i forarbejderne til Christian V's matrikel ender med at være enig i mit synspunkt, endda efter en yderst skarpsindig kildeanalyse af forholdet mellem udsædstallene i 1662-matriklen og arealtallene 1682/83 i Christian V's matrikel (s. 252ff.); men analyseresultatet ses ikke at være anvendt i Fritzboegers egne videre analyser i fremstillingen, og dette eksempel er ikke enestående.

Bo Fritzboegers forhold til kilderne medfører også en mangel på kvantificerede vurderinger af de danske skoves udvikling 1500-1800. Selv om kildematerialet er meget spinkelt, kunne man nok have ønsket sig et forsøg på at opstille nogle mål for den generelle udvikling i perioden. Mangelen på disse vurderinger i fremstillingen medfører, at den meget spændende debat med Thor-kild Kjærgaards synspunkter i *Den danske revolution 1500-1800* ikke bringer nogen nærmere afklaring af holdbarheden af Kjærgaards tese om sammenhænge bag landboreformerne.

Tilbage står imidlertid, at Bo Fritzboeger har skrevet en meget væsentlig fremstilling om de danske skoves ud-

vikling, og at hans kvalitative generelle skildring af udviklingen 1500-1800 virker overbevisende, så langt kilderne rækker.

Finn Stendal Pedersen

Bo Fritzboeger (udg.): *Danske skovbrug 1710-33. Indberetninger til overjægmester Frederik von Gram*. (Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie og Skovhistorisk Selskab, 1993). 302 s.

I 1730 blev amtmand Frederik von Gram udnævnt til overjægmester og dermed øverstansvarlig for kronens skove. Året efter begyndte han at forbedre en ny skovforordning til afløsning for den gældende forordning fra 1710. I denne anledning rundsendte han en lang række spørgsmål til de kongelige skovdistrikter, hvor han spurgte, om den eksisterende forordning blev overholdt og, om der var forslag til forbedringer. Spørgsmålene blev stilet til de otte skov- og jagtsessioner, der siden 1710 havde ført tilsyn med forordningens overholdelse og fungeret som særdomstole for skov- og jagtforbrydelser. Sessionerne bestod af lokale jægmestre, overførstere, amtmænd og ridefogeder eller amtsskrivere. Der foreligger besvarelser for næsten alle rytterdistrikter og amter med krongods, og nogle steder har de enkelte deputerede endda udarbejdet hvert sit svar. Dette materiale udgør kernen i nærværende publikation. Men bogen indeholder også nogle af overjægmesterens egne betragtninger og – ikke at forglemme – en sammenstilling af den gamle forordning fra 1710 og den nye fra 1733. Der er således tale om et sammenhængende kildekompleks, selv om Fritzboeger har inddraget fem forskellige pakker fra Rentekammerets arkiv.

Som bekendt var de danske skove ud-

sat for stærk overudnyttelse i 16-1700-årene, og skovforordningerne havde da også klart til formål at fremme skovtilplantningen, beskytte de unge træer og begrænse hugsten. Der var bl.a. bestemmelser om gærdsel, om kulsviere og om at forsyne svin med ringe i trynen. Og der var en paragraf om etablering af »plantehaver«, dvs. indhegnede områder, der skulle besås med ager eller bog. Indberetningerne fra 1731 viser, at denne bestemmelse kun havde været en succes i Koldinghus og Skanderborg rytterdistrikter. Visse andre steder var der nok etableret plantehaver i 1710'erne, men de var blevet ødelagt af kvæg og vildt. Og fra Antvorskov og Tryggevælde rytterdistrikter blev det fremhævet, at det var vanskeligt at få rytterofficererne og bønderne til at rejse ny skov, fordi det betød, at de måtte afstå en del af græsningsområderne. Det blev foreslået at tilbyde bønderne skatenedsættelse som kompensation.

Skovtyveriet var et endnu større problem. Fra gammel tid havde skovejerne monopol på overskoven (reelt de højtstammede, frugtsættende ege- og bøgetræer), mens bønderne frit kunne råde over underskoven. Dog fik bønderne hvert år – mod betaling – udvist et antal træer fra overskoven. Men kronen var karrig. Sessionen på Falster foreslog derfor, at bønderne en gang om ugen fik adgang til at indsamle træstubbe, ligesom kongen hvert sjette år burde forunde sine bønder hjuleger til en halv vogn. Tilsvarende erklærede amtmanden for Dragsholm amt, at »bonden naar hand mangler Ildebrand og Biugnings Tømmer samt hiul-Tømmer, maa ... endten lade sine Huuse med Wogn og Plov staa öde og brende sit foer, eller hand maa stiele«. Denne bemærkning var lige lovlig stærk kost for overførster von Barnewitz; »förend hand Resolverede til saadan forredragende, hafde det været gafnl:, at den goede Mand overvejede